

CRÍTICA LITERÀRIA I SOCIETAT A LA CATALUNYA CONTEMPORÀNIA 1922-1939

MONTSERRAT CORREGER

Aquest estudi analitza les publicacions culturals reusenques per establir la tendència cultural catalana en els primers quaranta anys d'aquest segle. L'objectiu del treball és demostrar la crisi de la provincianitat a tot Catalunya, fet que va donar pas a una cultura nacional determinada per les noves tendències filosòfiques i estètiques de l'època.

L'àmbit general en el qual s'emmarca el treball que hem iniciat sobre les publicacions culturals reusenques més representatives del primer quart del segle XX és el de la crítica literària dels anys vint i trenta, un període (del noucentisme al republicanisme cultural) que ofereix una gran força interpretativa de la realitat catalana, a més de connectar amb el món cultural i polític internacional. L'objectiu de l'estudi és demostrar el fet que durant les quatre primeres dècades del segle XX la cultura catalana tenia en el referent de la crítica literària i cultural un alt exponent significatiu que permet qüestionar el concepte de «cultura satèl·lit» de T. S. Eliot. És a dir, la recerca haurà de demostrar la crisi de la provincianitat —arreu de Catalunya, no només a Barcelona— i el pas a l'hegemonia d'una cultura nacional a causa, en gran mesura, de la recepció de tendències estètiques i filosòfiques innovadores. D'altra banda, la constel·lació civocultural del treball —mer recurs metodològic per emmarcar l'estudi i demostrar la correspondència entre l'estètica cultural i la societat que l'enquadra i la rep— està delimitada a la pràctica per sectors polítics que representaven un espectre intel·lectual que oscil·lava entre el centre esquerra (d'AC a l'ERC), el conservador (Lliga) i el marxista en procés d'unificació orgànica (de la USC al PSU). Es tractaria de palesar, doncs, una certa correspondència —no mecànica— entre pensament cultural (concretat en l'exercici de la crítica literària) i l'enquadrament en els diversos col·lectius intel·lectuals.

La història de la literatura contemporània troba una bona part dels seus referents ideològics i estètics en l'obra dels crítics que desenvoluparen la seva activitat en les primeres dècades del segle XX. És per aquest motiu que entenem com imprescindible la consulta dels materials d'hemeroteca més representatius d'aquesta etapa, que delimitem entre la fundació d'Acció Catalana, el 1922, i el final de la Guerra Civil, el 1939, i que en la seva part final està ocupat per aquell període —un dels més rics en experiències literàries i artístiques—, que hom ha denominat «republicanisme cultural». L'estudi s'ha iniciat amb el buidatge selectivament exhaustiu dels diaris i revistes on aparegueren les crítiques i ressenyes de llibres, articles sobre literatura, estètica i filosofia cultural, així com les polèmiques literàries que més incidència tingueren en l'època i posteriorment en l'evolució de la crítica catalana. Hem començat per unes publicacions concretes, que en alguns casos hem buidat sistemàticament —*Mirador*, *Meridià*— i en d'altres hem començat a analitzar tot fent prospeccions en els anys amb més densitat productiva pel que fa al pensament literari, que alhora representaria tendències ideològiques més generals: és el cas, entre d'altres, de *La Publicitat*, amb la introducció el 1928 de la pàgina literària; de la *Revista de Catalunya* amb una secció fixa de llibres a càrrec de Domènec Guansé i una altra de polèmiques; a més d'articles fonamentals de crítics com Marià Manent, Bofill i Ferro i Andreu Nin, o de *Justícia Social*, amb

elements de crítica social i cultural fornits per *Brand* (pseudònim de Cristòfor de Domènec, poc estudiat des de l'àmbit de la historiografia literària).

La primera experiència metodològica del grup en el terreny de l'estudi de la crítica literària ha estat un cas d'història local, que hem emmarcat en l'àmbit de la història social de la cultura, ja que el camp de la crítica és un dels aspectes bàsics del pensament cultural. Creiem oportú, doncs, d'aplicar en la recerca d'aquest cas local l'encreuament de variables de tipus general amb les manifestacions concretes d'ideologia estètica i literària. És a dir, aquest primer treball ha estat un model d'experimentació per comprovar la recepció de tendències de coneixement literari en els mitjans d'expressió periòdica i cultural en una àrea d'economia i activitat associativa dinàmiques, com és el cas de Reus en els anys vint i trenta. Cal apuntar, tanmateix, que ha calgut una adequació temporal a la realitat objecte d'estudi. És a dir, un avantatge dels estudis locals és la matisació tant d'aquesta recepció com de la intensitat i perdurabilitat de certes escoles ideològiques en matèria literària. Però aquest aspecte només es pot fer notar en casos territorials amb una dinàmica cultural especificada. (En aquest sentit cal dir que disposem dels treballs de Pere Solà i Gussinyer sobre la xarxa associativa del país i, molt especialment, la recerca focalitzada en el Camp de Tarragona, *Itineraris per la Sociabilitat Meridional Catalana*, 1998). En aquesta primera anàlisi ens hem cen-

trat, doncs, en el buidatge, l'estudi i la valoració dels articles i ressenyes de crítica literària apareguts a la *Revista del Centre de Lectura* en el període més actiu de l'entitat, iniciat amb la presidència de Pere Cavallé (que havia tingut activitat política i intel·lectual en medis republicans nacionalitaris) i hegemunitzat sota la direcció —entre el 1924 i el 1933— de Pau Font de Rubinat (exemple significatiu d'una burgesia republicana i nacionalista). En aquest cas hem hagut de modificar lleugerament les fites cronològiques i situar-les entre el 1920 i el 1938 pel fet que el Centre de Lectura fou bombardejat aquest darrer any i clausurat pel règim franquista entre el 1939 i el 1948. Un altre estudi ha estat la recerca al diari *Foment* —fundat el 1906 per sectors republicans pï-margal·lians i catalanistes i clausurat per la dictadura primoriverista entre el 1923 i el 1930—, que des del 1931 i fins al 1936 donà suport a Esquerra Republicana. És en aquest col·lectiu intel·lectual, republicà i socialitzant on també hem trobat els articles sobre literatura de l'escriptor modernista Pere Cavallé, sovint sota el pseudònim de Claudi Montanya.

L'INTEL·LECTUAL PERIODISTA

Finalment, hem fet un buidatge i estudi del diari *Las Circunstancias/Les Circumstàncies*, que inicialment era un mitjà republicà possibilista i en la dècada dels anys vint inicià una progressiva catalanització formal (introducció de la llengua), i de continguts polítics i culturals. Tanmateix, on hem observat una incidència més freqüent de crítica literària en el terreny de la narrativa i de l'assaig és en el període que arrenca de la segona meitat de 1930, quan el diari és catalanitzat íntegrament i es fa portaveu d'Acció Catalana (i entre el 1931 i el 1932 del Partit Catalanista Republicà) sota l'impuls de l'intel·lectual i activista Joaquim Santasusagna, que fou el responsable de la gran majoria dels editorials del diari, així com també de l'espai de crítica literària. En el cas de Santasusagna (que utilitzava en ocasions el pseudònim de Jeroni Prat o Jeroni de Prades) cal dir que disposem d'un significatiu aplec d'escrits al diari, així com d'una mostra molt significativa de la seva correspondència: lletres de literats, historiadors i polítics reusencs (entre els quals cal destacar l'abundós intercanvi epistolar amb un altre intel·lectual col·laborador de *Les*

L'intel·lectual i activista Joaquim Santasusagna escriu molts dels editorials del diari *Las Circunstancias/Les Circumstàncies* des que es va catalanitzar i es va fer portaveu d'Acció Catalana el 1930.

Circumstàncies, Josep Iglésies) i nacionals (Carles Rahola i Rovira i Virgili entre d'altres). Tot amb tot, cal dir que en els cas de Joaquim Santasusagna es fa imprescindible traçar-ne una primera biografia intel·lectual completa a partir del seu arxiu personal. A través de l'estudi d'aquesta silueta de periodista i intel·lectual s'arriba a una construcció concreta d'història social de la cultura a partir d'un cas de microhistòria.

El que hem tractat de demostrar, amb l'estudi d'aquestes publicacions és la necessitat de relacionar la crítica literària amb la història local i mostrar d'aquesta manera el fet que sense el coneixement de certs esdeveniments socials no és possible d'aprofundir en les causes de les idees literàries.

Ultra les qüestions de tipus local i pel que fa a l'aspecte general, tractarem d'establir, tenint en compte els estudis ja fets en aquest camp, les diverses tipologies de les tendències de la crítica literària que apareixen reflectides en la narrativa, la poesia, l'assaig i, en general, en la literatura d'idees a partir de l'anàlisi de diaris —*La Publicitat*, *El Matí*, *La Veu de Catalunya*, *La Nau*, *Justícia Social*, *La Humanitat*— i revistes: *La Paraula Cristiana*, *La Revista*, *La Nova Revista*, *Mirador*, *Meridià* i la *Revista de Catalunya*, entre d'altres. La metodologia que emprem, per tant, està fonamentada en la investigació sobre els crítics que periòdicament analitzaven el panorama de les lletres catalanes en relació amb els corrents europeus esta-

blerts i en la mateixa trajectòria intel·lectual dels corrents estètics i dels escriptors catalans.

Les interrelacions temàtiques, que es multipliquen a mesura que s'avança en l'anàlisi, enriqueixen els plantejaments i, alhora, fan més complexes les identificacions concretes dins la xarxa ideològica. A més, ens plantejarem de fer una selecció d'articles adreçada especialment a temes, autors i aspectes que mereixen una atenció específica i que poden ser objecte d'estudis posteriors ateses les dimensions abastables del conjunt català. Entre els crítics cal destacar Domènec Guansé, Rafael Tasis, Just Cabot, Josep Roure-Torrent, Joan Puig i Ferrer, Alfons Maseras, Ramon Esquerra, Carles Soldevila i Joaquim Folguera, entre d'altres. Cal tenir en compte també, en la mesura que condicionen el pensament crític autòcton, els articles de crítics estrangers, especialment francesos i italians, apareguts en publicacions catalanes. És el cas, per exemple, de les col·laboracions dels estudiosos catalanòfils Marcel Brion, Adolphe Falgairolle, F. Oliver Brachfeld i Athos Novellis a *Mirador*. Un altre aspecte que s'ha de remarcar és la presència (sovint intermitent i gairebé sempre gràcies a l'esforç de les persones d'Expansió Catalana) de crítics catalanòfils en publicacions estrangeres: des del *Mercure de France*, (Camille Pitoulet), *Les Nouvelles Littéraires*, *Comoedia* i el *Courrier Catalan* (Albert Schneeberger) —subvencionat per la Lliga i Acció Catalana a París en els anys vint— passant per les publicacions catalanooccitanes en occità o francès (*Oc*, *Tramontane*, *L'indépendant*), on apareixen articles de crítica literària de Carles Grandó, Ismael Girard, J. P. Régis, Marius André, Marius Jouveau, Alexandre Bulart i Rialp, Rovira i Virgili, Pèire Roqueta o Alfons Maseras, fins a diaris i revistes italians (*Fantasma* de Nàpols, *Il Secolo XX*, de Milà, *Humanitas*, de Bari i diversos diaris de ciutats italianes: *Il Corriere delle Puglie* i *La Gazzetta di Puglia*, de Bari, *Giornale di Sicilia*, de Palerm, *Il resto del Carlino della sera*, de Bolonya, *Giornale della sera*, de Nàpols i d'altres) també relacionats amb Catalunya des de la xarxa establerta amb grups ètnics, com és el cas de Bari, on residia el poeta armeni difusor de la literatura catalana Hrand Nazariantz, i altres ciutats com Milà, Torí, Bolonya, Nàpols i Palerm, relacionades amb catalanòfils com Giuseppe Ravegnani, Cesa-

rino Giardini, Mario Garea, Alfredo Giannini, Mario Puccini, Roberto Marvasi, amb els quals tingueren molta relació els escriptors i crítics dels anys vint que es movien a l'òrbita d'Expansió Catalana i de la Societat de Nacions, des d'Estelrich i Alfons Maseras fins a Joan Arús, Cristòfor de Domènech i personatges enigmàtics com Pau M. Turull-Fournols, director de la revista *Messidor* (1918-1921). Interessa també valorar articles de difusió i de crítica sobre literatura estrangera que tenen especial incidència en la introducció de corrents estètics i de pensament a Catalunya. Són tan significatius en aquest sentit —i només a tall d'exemple— articles com els de Ramon Esquerra publicats a *Mirador* en els anys trenta sobre els autors europeus i americans més moderns (Proust, Girardoux, Virginia Woolf, Katherine Mansfield, Aldous Huxley) com les sèries sobre literatura italiana o occitana publicades en els anys vint per Alfons Maseras a *La Veu de Catalunya* o, per exemple, la recepció del premi Goncourt 1933 amb *La Condió Humana*, d'André Malraux a les planes d'*El Matí*.

VINCULAR LITERATURA I SOCIETAT

La investigació es fonamenta, per tant, en la recerca de documentació, que fins ara podem concretar en les ressenyes aparegudes en la premsa citada sobre obres del període cronològic establert; l'articulisme d'opinió sobre esdeveniments literaris: premis o retrats biogràfics d'autors internacionals (o propis) amb ascendent intel·lectual sobre els escriptors catalans i, d'altra banda, síntesis de períodes culturals o intel·lectuals que han tingut una certa influència en la història literària del país; els epistolars que trasllueixen opinions o d'altres dades d'interès sobre escriptors i obres; els aplecs d'articles sobre crítica literària, els assaigs memorialístics que aporten informació sobre els ambients culturals i estudis sobre societat, política i història del temps de la dictadura i de la República. Es tracta, en conseqüència, d'una recerca plantejada amb voluntat de vincular literatura i societat i, per tant, d'emmarcar aquesta investigació en el terreny disciplinari de la història cultural contemporània. Ens situem doncs, en la plataforma de sortida de molts estudis potencials, arrelats en un primer nucli fonamental, la ciutat de Reus, que ens mostra a tall d'exemple concret el fun-

cionament real de la dinàmica literària en la perifèria de Catalunya. Paral·lelament, volem posar en relleu el fet que l'expansió progressiva d'estudis d'aquest tipus és del tot indispensable per arribar a abastar i valorar la veritable situació de la literatura en el seu vessant de creació i recepció. Cal fixar l'atenció doncs, molt especialment en el funcionament de la sociologia literària dins els nuclis comarcals, d'una banda, i en la selecció que s'hi féu —condicionada per determinats factors socials, geogràfics, polítics i culturals— dels corrents estètics i ideològics que informaren la creació literària i la lectura en els anys vint i trenta.

Montserrat Corretger

Professora de Literatura Catalana
Contemporània de la Universitat
Rovira i Virgili de Tarragona